

3. Класификације изометрија у $R^n = 1, 2$

Изометрије еуклидске праве. Формуле једне изометрије праве $\mathcal{I}$ гласе

$$x' = ax + b. \quad (1)$$

При том је $A = [a]$, где је $a \in \{-1, 1\}$.

Теорема

Нека су A и B , односно A_1 и B_1 , два пара различитих тачака еуклидске праве $\mathbb{R}$ и нека је $AB = A_1B_1$. Тада постоји јединствена изометрија $\mathcal{I}$ праве $\mathbb{R}$ таква да је $\mathcal{I}(A) = A_1, \mathcal{I}(B) = B_1$.

Доказ. Нека је $x' = ax + b$ једначина трансформације $\mathcal{I}$. Тада су a и b решења система

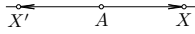
$$\begin{aligned} ax(A) + b &= x(A_1), \\ ax(B) + b &= x(B_1). \end{aligned}$$

При том је детерминанта система једнака $(x(A) - x(B)) \neq 0$, те постоји јединствено решење по a, b . Даље како је $\|\overrightarrow{AB}\| = \|\overrightarrow{A_1B_1}\|$ одузимањем ових једначина следи да је $a \in \{-1, 1\}$ односно да је $\mathcal{I}$ изометрија. $\square$

Примедба У претходном доказу смо видели да је линеарно пресликавање праве на јединствен начин одређено сликама произвољне две тачке A и B те праве. Уколико су још дужи AB и њена слика једнаке, пресликавање је изометрија.

Посматрајмо једначину (1).

1. Ако је $a = -1$, $\lambda = 1$ није сопствена вредност матрице A па $\mathcal{I}$ има тачно једну инваријантну тачку A , а за јединични вектор v важи $\overline{\mathcal{I}}(v) = -v$.

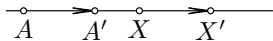

Зато се произвољна тачка праве X слика у тачку X' такву да је $\overrightarrow{XA} = -\overrightarrow{X'A}$, те је A средиште дужи XX' . Ову трансформацију називамо **централном рефлексijом праве** и означавамо S_A . Централна рефлексija је индиректна трансформација.

2а. Нека је сада $a = 1$. У овом случају ради се о директној изометрији.

Тада важи $\overline{\mathcal{I}}(v) = v$. Ако $\mathcal{I}$ има бар једну инваријантну тачку A , тада за произвољну тачку X праве и њену слику X' важи да је $\overrightarrow{AX} = \overrightarrow{AX'}$, па је и $X' = X$, односно $\mathcal{I} = \varepsilon$.

2б. Ако $\mathcal{I}$ нема инваријантних тачака, тада је $\mathcal{I} = \tau_v \circ \mathcal{J}$, где изометрија $\mathcal{J}$ има исти коефицијент $a = 1$ и бар једну инваријантну тачку, па је коинциденција. Изометрија $\mathcal{I}$ је тада композиција транслагације и коинциденције, односно транслагација τ_v . При том, уочимо да је за $v = \vec{0}$, $\tau_v = \varepsilon$, па коинциденцију можемо сматрати транслагацијом за вектор $\vec{0}$.

Изометрије праве

изометрија	инв. тачке	директност
ε	све	+
τ_v	0	+
S_A	1	-

Тврђење

- а) Композиција две централне рефлексije праве је транслагација или коинциденција, односно важи $S_B \circ S_A = \tau_{\vec{2AB}}$.
- б) Композиција две транслагације праве је транслагација или коинциденција, односно важи $\tau_v \circ \tau_u = \tau_{u+v}$.
- в) Композиција транслагације праве и централне рефлексije је централна рефлексija праве.

Доказ. а) Композиција две индиректне трансформације, централне рефлексије праве, је директна трансформација, дата је формулом $x' = x + b$, те је транслација τ_b (специјално сматрамо да је $\varepsilon = \tau_0$). Вектор транслације је једнак $\overrightarrow{AA'}$, где је $A' = \mathcal{S}_B \circ \mathcal{S}_A(A)$ слика тачке A , па важи $\overrightarrow{AA'} = 2\overrightarrow{AB}$.

б) Композиција две директне изометрије је директна, па је у питању транслација. Како постоје тачке A, B, C такве да је $v = \overrightarrow{AB}, u = \overrightarrow{BC}$ и при том важи да је $\overrightarrow{AB} + \overrightarrow{BC} = \overrightarrow{AC}$ тврђење директно важи.

в) Композиција директне и индиректне изометријске трансформације праве је индиректна трансформација, тј. централна рефлексија. Зато је $\tau_v \circ \mathcal{S}_A = \mathcal{S}_B$. При том, како је $\mathcal{S}_A^{-1} = \mathcal{S}_A$ следи да је $\tau_v = \mathcal{S}_B \circ \mathcal{S}_A = \tau_{2\overrightarrow{AB}}$, па је тачка B таква да је $\overrightarrow{AB} = v/2$. □

Следеће тврђење директно следи.

Теорема

Произвољна изометрија $\mathcal{I}$ еуклидске праве $\mathbb{R}$ може се представити као композиција до две централне рефлексије.

Нека је изометрија равни $\mathcal{I}$ дата формулама $X' = AX + B$.

Теорема

Нека су A, B, C односно A_1, B_1, C_1 , два тројке неколинеарних тачака еуклидске равни $\mathbb{R}^2$ и нека је $AB = A_1B_1, AC = A_1C_1, BC = B_1C_1$. Тада постоји јединствена изометрија $\mathcal{I}$ равни $\mathbb{R}^2$ таква да је $\mathcal{I}(A) = A_1, \mathcal{I}(B) = B_1, \mathcal{I}(C) = C_1$.

Доказ. Тражимо трансформацију $\mathcal{I} : X' = AX + B$. Нека су координате квадратне матрице A дате са $a_{ij}, i, j = 1, 2$, а координате колоне B са b_1, b_2 .

Тада се услов да $\mathcal{I}$ слика A, B, C у A_1, B_1, C_1 своди на два система једначина по $a_{i1}, a_{i2}, b_i, i = 1, 2$

$$\begin{aligned} a_{i1}x_1(A) + a_{i2}x_2(A) + b_i &= x'_i(A), \\ a_{i1}x_1(B) + a_{i2}x_2(B) + b_i &= x'_i(B), \\ a_{i1}x_1(C) + a_{i2}x_2(C) + b_i &= x'_i(C), \quad i = 1, 2. \end{aligned}$$

Детерминанте оба система су исте и једнаке

$$\det \begin{bmatrix} x_1(B) - x_1(A) & x_2(B) - x_2(A) \\ x_1(C) - x_1(A) & x_2(C) - x_2(A) \end{bmatrix}.$$

Како су вектори $\overrightarrow{AB}, \overrightarrow{AC}$ неколинеарни и дати са $(x_1(B) - x_1(A), x_2(B) - x_2(A))$ и $(x_1(C) - x_1(A), x_2(C) - x_2(A))$, детерминанта је различита од нуле, па постоји јединствена матрица A и колона B које испуњавају овај услов.

При том, како је, $\|\vec{AB}\| = \|\vec{A_1B_1}\|$, $\|\vec{AC}\| = \|\vec{A_1C_1}\|$ и $\|\vec{BC}\| = \|\vec{B_1C_1}\|$ следи и да је $\vec{AB} \circ \vec{AC}$.

Тада је

$$\bar{\mathcal{I}}\left(\frac{\vec{AB}}{\|\vec{AB}\|}\right) = \frac{\vec{AB}}{\|\vec{AB}\|},$$

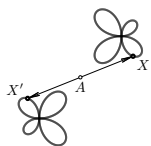
$$\bar{\mathcal{I}}\left(\vec{AC} - \left(\vec{AC} \circ \frac{\vec{AB}}{\|\vec{AB}\|}\right) \frac{\vec{AB}}{\|\vec{AB}\|}\right) = \left(\vec{A_1C_1} - \left(\vec{A_1C_1} \circ \frac{\vec{AB}}{\|\vec{AB}\|}\right) \frac{\vec{AB}}{\|\vec{AB}\|}\right),$$

па $\bar{\mathcal{I}}$ слика ортонормирану базу равни која се добија Грам-Шмитовим поступком од $\{\vec{AB}, \vec{AC}\}$ у ортонормирану базу која се добија од $\{\vec{A_1B_1}, \vec{A_1C_1}\}$. Зато је матрица пресликавања A ортонормирана, па је $\mathcal{I}$ изометрија. $\square$

Из доказа претходне теореме следи да је линеарна трансформација равни одређена на јединствен начин сликама три неколинеарне тачке A, B, C , а у питању је изометрија ако и само се дужи AB, BC и CA сликају у себи једнаке дужи.

Нека је $\mathcal{I}$ изометријска трансформација $\mathbb{R}^2$. Матрица A је квадратна, па може имати или две реалне сопствене вредности или две конјуговано комплексне.

1. Претпоставимо, прво да је $\lambda_1 = \lambda_2 = -1$. Тада $\mathcal{I}$ има тачно једну инваријантну тачку A .

Сваки вектор одговарајућег векторског простора је сопствени за сопствену вредност $\lambda = -1$. Зато, ако се произвољна тачка X слика у X' важи да је $\vec{AX} = -\vec{AX}'$, те је A средиште дужи XX' .

Ову трансформацију називамо **централном симетријом равни** и означавамо S_A . Како је димензија сопственог потпростора за $\lambda = -1$ дводимензион, централна симетрија равни је директна трансформација.

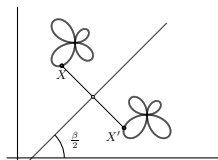
2. Ако је $\lambda_1 = \lambda_2 = 1$ онда, слично као у случају еуклидске праве, у питању је директна трансформација.

2а. коинциденција равни ε уколико постоји бар једна инваријантна тачка

2б. транслација τ_v уколико инваријантних тачака нема.

3. Нека је сада $\lambda_1 = 1$, $\lambda_2 = -1$. Тада је у питању индиректна трансформација и матрица пресликавања је облика S_β . Уочимо да је јединични сопствени вектор за $\lambda_1 = 1$ дат са $v_1 = (\cos \frac{\beta}{2}, \sin \frac{\beta}{2})$, односно да одређује оријентисани угао $\frac{\beta}{2}$ са x_1 -осом.

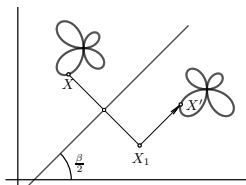
3а. Ако изометријска трансформација има бар једну инваријантну тачку A онда су инваријантне и све тачке праве p која садржи тачку A и одређена је вектором v_1 , односно одређује угао $\frac{\beta}{2}$ са x_1 -осом.

Нека је X произвољна тачка равни која не припада p и $X_0 \in p$, таква да су праве XX_0 и p ортогоналне. С обзиром да су сопствени вектори за разне сопствене вредности међу собно ортогонални, следи да је вектор $\overrightarrow{XX_0}$ сопствени за $\lambda_2 = -1$.

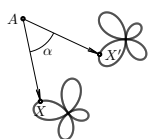
При том, $\mathcal{I}(X_0) = X_0$, па ако је $\mathcal{I}(X) = X'$, важи да је $\overrightarrow{XX_0} = -\overrightarrow{X'X_0}$, односно тачка X_0 је средиште дужи XX' . Ову трансформацију називамо **осном рефлексijом равни** у односу на праву p и означавамо S_p .

3б.

Ако трансформација нема инваријантних тачака тада је $\mathcal{I} = \tau_v \circ S_p$, где је v вектор паралелан правој p , а трансформацију називамо **клизајућом рефлексijом равни** и означавамо $\mathcal{G}_{p,v}$.

4. Ако су λ_1 и λ_2 конјуговано комплексне сопствене вредности, изометрија $\mathcal{I}$ има тачно једну инваријантну тачку A .

При том, матрица пресликавања је облика $R_{-\alpha}$, за неко $\alpha \in \mathbb{R}$. Ако се произвољна тачка X равни слика у X' , важи $\overline{\mathcal{I}(\overrightarrow{AX})} = \overrightarrow{AX'}$, те је оријентисани угао између $\overrightarrow{AX}$ и $\overrightarrow{AX'}$ једнак α . Ову трансформацију називамо **централном ротацијом равни** око тачке A за угао α и означавамо $\mathcal{R}_{A,\alpha}$. Уочимо да је $S_A = \mathcal{R}_{A,\pi}$.

Изометрије равни

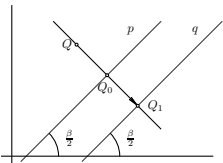
изометрија	инв. тачке	сопс. вредности	директност
ε	све	$\lambda_{1,2} = 1$	+
τ_v	0	$\lambda_{1,2} = 1$	+
S_p	$P \in p$	$\lambda_{1,2} = \pm 1$	-
$\mathcal{G}_{p,v}$	$\emptyset$	$\lambda_1 = 1, \lambda_2 = -1$	-
$\mathcal{R}_{A,\alpha}$	A	$\lambda_{1,2} = e^{\pm i\alpha}$	+
$S_A = \mathcal{R}_{A,\pi}$	A	$\lambda_{1,2} = -1$	+

Теорема

Произвољна изометрија $\mathcal{I}$ еуклидске равни $\mathbb{R}^2$ може се представити као композиција до три осне рефлексije.

Доказ. Ако је $\mathcal{I} = \varepsilon$ тада за произвољну праву p равни $\mathbb{R}^2$ важи $\varepsilon = S_p^2$.

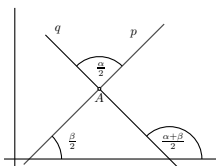
Нека је $\mathcal{I} = \tau_v$ транслација. Нека је, даље, p произвољна права равни $\mathbb{R}^2$ ортогонална на правац вектора v , $Q_0 \in p$, Q_1 таква да је $\overrightarrow{Q_0 Q_1} = \frac{v}{2}$ и $Q = S_p(Q_1)$.

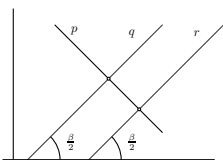
Тада је $\overrightarrow{Q Q_1} = v$. Посматрајмо трансформацију $\tau_v \circ S_p$. Ако је матрица рефлексije S_p дата са S_β , онда је она уједно и матрица пресликавања $\tau_v \circ S_p$. При том $\tau_v \circ S_p(Q_1) = \tau_v(Q) = Q_1$, па ова трансформација има и бар једну инваријантну тачку Q_1 .

Зато је $\tau_v \circ S_p = S_q$ осна рефлексija, где $Q_1 \in q$. При том праве p и q одређују са осом x_1 исти оријентисани угао $\frac{\beta}{2}$ те су паралелне. Сада важи $\tau_v = S_q \circ S_p$.

Нека је $\mathcal{I} = \mathcal{R}_{A,\alpha}$ ротација. Нека је даље p произвољна права равни $\mathbb{R}^2$ таква да $A \in p$. Матрице изометрија $\mathcal{R}_{A,\alpha}$ и S_p су редом, $R_{-\alpha}$ и S_β . Зато је матрица композиције $\mathcal{R}_{A,\alpha} \circ S_p$ дата са $S_{\beta+\alpha}$.

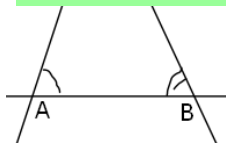
Важи и да је $\mathcal{R}_{A,\alpha} \circ S_p(A) = A$, па ова композиција има и бар једну инваријантну тачку. Зато је $\mathcal{R}_{A,\alpha} \circ S_p = S_q$ осна рефлексija, где $A \in q$. При том, оријентисани угао између x_1 -осе и праве q је $\frac{\beta+\alpha}{2}$. Зато је $\mathcal{R}_{A,\alpha} = S_q \circ S_p$, где је оријентисани угао између p и q једнак $\frac{\alpha}{2}$.

Нека је $\mathcal{I} = \mathcal{G}_{p,v} = \tau_v \circ S_p$ и нека су q и r две праве ортогоналне на p такве да је $\tau_v = S_r \circ S_q$. Тада је $\mathcal{G}_{p,v} = S_r \circ S_q \circ S_p$.

□

Пример Нека су $\mathcal{R}_{A,\alpha}$ и $\mathcal{R}_{B,\beta}$ две ротације равни и нека је p права која садржи тачке A и B . Ако је $A \neq B$ таква права је јединствена. Нека су даље q и r праве такве да је $A \in q$, $B \in r$ и нека су оријентисани углови између p и q , односно r и p , редом једнаки $\frac{\alpha}{2}$ и $\frac{\beta}{2}$. Тада је $\mathcal{R}_{A,\alpha} = S_q \circ S_p$, $\mathcal{R}_{B,\beta} = S_p \circ S_r$, па је $\mathcal{R}_{A,\alpha} \circ \mathcal{R}_{B,\beta} = S_q \circ S_r$.

Ако збир углова $\frac{\alpha}{2}$ и $\frac{\beta}{2}$ није једнак опруженом углу, праве q и r су две разне праве које се секу у некој тачки C (ако је $A = B$ онда је и $C = A$) и при том је оријентисани угао између r и q једнак $\frac{\alpha+\beta}{2}$. Тада је $\mathcal{R}_{A,\alpha} \circ \mathcal{R}_{B,\beta} = \mathcal{R}_{C,\alpha+\beta}$.

Ако је $\frac{\alpha+\beta}{2}$ једнак опруженом углу тада су праве q и r паралелне. При том, ако је $A = B$ оне се поклапају и $\mathcal{R}_{A,\alpha} \circ \mathcal{R}_{B,\beta} = \epsilon$, а ако је $A \neq B$ оне су дисјунктне и $\mathcal{R}_{A,\alpha} \circ \mathcal{R}_{B,\beta} = \tau_v$ је translација.